

❖ An Lúibín ❖

29 Iúil 2019

Nótaí faoi bhunteangacha na hAstráile (agus an domhain)

Níl ach trí theanga dhéag Bhundúchasacha san Astráil nach bhfuil i mbaol, agus tá siad le fáil sa chuid thuaisceartach den tír. I ndeisceart na tíre, agus stát Victoria san áireamh, fuair na teangacha bás. Ach tá daoine leagtha amach ar roinnt díobh a athbheochan. In 2011 bhí 23 dalta ag déanamh staidéar ar theanga Bhundúchasach i mbunscoileanna stáit in Victoria; in 2018 bhí 1,867 dalta á dhéanamh. Anois tá ceithre bhunscoil déag ag múineadh teanga Bhundúchasach. Cuireadh dhá chúrsa nua ar bun d'oidí teanga Bundúchasáí agus cuireadh maoiniú ar fáil i gcomhair ranganna teanga seachtainiúla i naíonraí. Tá teanga Bhundúchasach á múineadh ag dhá mheánscoil stáit. Sula dtosóidh scoil ag múineadh a leithéid de theanga in Victoria, caithfidh sí cead a iarraidh ar chaomhnóirí na teanga.¹

Tá eolas eile le fáil ar bhunteangacha na tíre ag an 'Virtual Library for Aboriginal Languages of Australia' - <http://www.dnathan.com/VL>. Tá os cionn trí chéad acmhainn ann (cé go bhfuil cuid de na nascanna briste).

Is fiú freisin cuairt a thabhairt ar na 'Language Revival Fact Sheets' – ceithre cinn acu agus a ábhar féin ag baint le gach ceann acu. Tá siad bunaithe ar thaighde a rinneadh trí thionscadal a bhí ar siúl in Victoria idir 2008 agus 2014: <http://www.vaclang.org.au/projects/meeting-point-factsheets.html>.

Agus más áil leat roinnt teangacha Astrálacha beo a chloisteáil, éist leis an nuacht á léamh in Walpiri, Yolngu Matha agus Kriol: <https://www.abc.net.au/news/indigenous-news-service/>.

In 2016 chraol BBC Raidió 4 'Reawakening Language' (<http://www.bbc.co.uk/programmes/p03fslbj>) i dtaobh Thangmi (sna Himiléithe), Bargala (san Astráil Theas) agus Haváis (san Aigéan Ciúin).

Má thaitníonn tráth na gceist leat agus fonn ort buille faoi thuairim a thabhairt i dtaobh cén teanga atá á labhairt i samplaí éagsúla, bain triall as <https://lingyourlanguage.com/> nó <https://www.languagesquad.com/>.

Tá breis eolais le fáil ag <https://www.ogmios.org/webnews/>.

Misneachd agus Gaeilge na hAlban

Tráth den saol bhí Misneach ann in Éirinn, dream a bhíodh ar a ndícheall ag cosaint na Gaeltachta. Tá a leithéid eile le fáil anois in Albain agus an meon céanna acu, iad ag iarraidh Gaeilge na hAlban a chur i láthair an phobail agus ag gríosú daoine chun í a labhairt. Tá fonn orthu go dtabharfaí aitheantas do lucht na Gaeilge mar mhionlach dúchasach. Sin Misneachd.

Tá Misneachd chun an Ghaeilge a dhaingniú mar theanga bheo in Albain. Tá siad ag féachaint le hócáidí Gaeilge a spreagadh ar fud na tíre agus breis Gaeilge a chur á húsáid ag na hócáidí atá ann cheana. Tá sé thar a bheith tábhachtach deis a thabhairt d'fhoghlaimeoirí an teanga a chleachtadh agus dul i bhfeabhas dá réir.

Tá siad tar éis páipéar moltaí a fhoilsiú agus iad ag iarraidh ar Rialtas na hAlban agus Bòrd na Gàidhlig na beartais a leanas a ghlacadh as láimh. Cuirtear béim ar thaighde a rinneadh i Siabost ar Leòdhas deich mbliana ó

¹ Henrietta Cook, 'Students flock to Aboriginal languages,' *Sunday Age*, 21/7/2019

shin, taighde a thaispeáin cé chomh lag is a bhí seachadadh na teanga idir na glúine agus úsáid na teanga i measc daoine óga. Cé go bhfuil Plean Náisiúnta na Gaeilge (2018-2023) ann agus beartais eile, ní dóigh le Misneachd nach leor iad chun freastal ar chás na teanga.

Leòdhas

Wikimedia Commons

Cuireadh na moltaí faoi bhráid Ghrúpa Traspháirtí na Gaeilge i bParlaimint na hAlban:

1. An anachain atá roimh an nGaeilge agus na Gaeil a aithint.
2. Maoiniú ar leith ar son na Gaeilge sa bhaile agus sa phobal.
3. Breis post Gaeilge sna hoileáin.
4. Dul i mbun comhairle chun Acht Gaeilge níos láidre a rith.
5. Acmhainní aontaithe ar son foghlaim trí Ghaeilge ó na chéad bhlianta go dtí an ollscoil.

Deir Misneachd gur chóir neartú na Gaeilge a aithint mar chuspóir atá dlúthcheangailte le cúrsaí eacnamaíochta, leithéidí bunstruchtúr, tithíocht, turasóireacht sheasmhach, agus cumhacht a thabhairt do phobail tuaithe seachas do na cathracha agus do chomhlachtaí móra.

Tá an-aird ag Misneachd ar cheisteanna fostaíochta. Ba mhaith leo go ndéanfaí poist nua a chruthú (sna meáin, mar shampla), cuid riachtanach a dhéanamh den Ghaeilge i mbreis post, níos mó post a sholáthar i réimsí traidisiúnta, leithéidí feirmeoireachta agus iascaireachta, agus printíseachtaí trí Ghaeilge. B'fhéarr leo go mbeadh cuspóirí áitiúla ann i dtaca le cainteoirí Gaeilge in ionad cuspóir leathan náisiúnta.

D'aithneodh Gaeilgeoir ó Éirinn an tábhacht a chuireann Misneachd i leith na Gaeltachta mar dhaingean na teanga. Ach is léir ó shampla na hÉireann gur ar éigean is féidir meath na Gaeilge sna ceantair sin a bhacadh. Tá an tathag imithe as an teanga ann: pobal scáinte atá ann agus ní leanfaidh lán mara lag trá. Is mó an tairbhe atá le baint as treisiú na teanga sa chuid eile den tír, go háirithe sna cathracha, agus as gréasán forleathan a chur ar bun. Ní hé nach bhfuil eolas ag díograiseoirí Gaeilge in Albain ar an tairbhe sin, agus tugann siad ardmholadh do thob-Ghaeltachtaí na hÉireann mar sheift a d'oirfeadh dá gcás féin.

Gaeilge na hAlban in Inse Ghall: <https://www.misneachd.scot/>

Críonadh na Gàidhlig: 5 ceumannan airson dèiligeadh ris an staing:

[https://drive.google.com/file/d/1eb5okQ9pGadcl-V0toM7rKxmBtHgPt6-/view?](https://drive.google.com/file/d/1eb5okQ9pGadcl-V0toM7rKxmBtHgPt6-/view?fbclid=IwAR3jE3HUtnbNyM8hC91NT6_J_Hjy_09hWn87_UViCJM27A6DkLXCB8NKeSs)

[fbclid=IwAR3jE3HUtnbNyM8hC91NT6_J_Hjy_09hWn87_UViCJM27A6DkLXCB8NKeSs](https://drive.google.com/file/d/1eb5okQ9pGadcl-V0toM7rKxmBtHgPt6-/view?fbclid=IwAR3jE3HUtnbNyM8hC91NT6_J_Hjy_09hWn87_UViCJM27A6DkLXCB8NKeSs)

Earnáil na Meán agus Foras na Gaeilge

An chonspóid chéanna i gcónaí agus baint aici le ceisteanna mar seo: buiséad Fhoras na Gaeilge, líon léitheoirí na Gaeilge, an Ghaeilge mar shamhaltán náisiúnta. Ba dhíol spéise, mar sin, an 'Doiciméad Comhairliúcháin ar Earnáil na Meán' a d'fhoilsigh Foras na Gaeilge le déanaí. Ag an bhForas atá an pota óir a chothaíonn an oiread sin de chultúr scríofa na Gaeilge, agus is maith leo a bheith coigilteach. Scéal é ar fiú do Ghaeilgeoirí thar lear machnamh a dhéanamh air, mar nach iadsan is lú a bhaineann feidhm as acmhainní Gaeilge ar líne. Féach <https://www.forasnagaeilge.ie/nuacht/comhairliuchan/>.

Tá infheistíocht maoinithe os cionn €2,251,946 curtha ar fáil ag an bhForas ó 2014 anuas go deireadh 2018, mar aon le €496,146 i gcomhair 2019, d'earnáil na meán Gaeilge clóite agus ar líne.

Is iad na foilseacháin a fhaigheann maoiniú ó Fhoras na Gaeilge faoi láthair na cinn seo a leanas:

Tuairisc.ie: €298,492 in aghaidh na bliana. Nuachtán é atá ar fáil saor in aisce ar an Idirlíon. Ceathrar foirne lánaimseartha ann agus duine amháin páirtaimseartha, agus idir 40 agus 50 saoririseoir mar fhoireann chúnta. Líon úsáideoirí in 2018: 260,809. In 2018 tugadh 955,000 cuairt ar an suíomh, móide 14,579 leantóir Facebook, 8,082 leantóir Twitter agus 1,405 leantóir Instagram.

Comhar: €120,000 in aghaidh na bliana. Cúrsaí litríochta agus cúrsaí reatha. É ar fáil i gcló gach mí (€4 an t-eagrán) agus cuid de le fáil ar líne: faigheann tú fáil iomlán ar an ábhar ar líne ach síntiús a bheith agat. Beirt eagarthóirí agus feidhmeannach lánaimseartha amháin. Díoladh 908 cóip in Easons in 2018, agus bhí 320 síntiúsóir ann, cuid acu in Éirinn agus cuid eile i dtíortha eile - an Astráil, Meiriceá, an Ghearmáin, Lucsamburg, an Bhreatain, an Bheilg, an Iodáil, Ceanada agus an Iorua. 2,947 leantóir Facebook agus 2,415 leantóir Twitter. Cuireann Comhar foilseacháin eile amach: ComharÓg, Comhar Taighde, *LeabhairCOMHAR*, *Comharléinn/iCOMHAR*. Suíomh: www.comhar.ie/iris/.

NÓS: £68,700 in aghaidh na bliana. Iris stílmheareachtála é NÓS atá dírithe go mórmhór ar an aos óg. É ar fáil ar líne saor in aisce. Beirt ar fostú aige agus teacht aige ar suas le fiche saoririseoir. Líon úsáideoirí in 2018: 68,416. Tugadh 148,663 cuairt air in 2018. 10,090 leantóir Facebook, 7,530 leantóir Twitter agus 1,065 leantóir Instagram. Suíomh: www.NOS.ie.

Moltaí:

1. Maoiniú d'uasluach €360,000 in aghaidh na bliana a thairiscint trí chonradh inathnuaite chun suíomh lán-Ghaeilge a sholáthar saor ó tháille. Nuacht is mó a bheadh le léamh ann, agus réimsí eile le tabhairt san áireamh freisin, de réir taighde nua.
2. Saibhriú na hintleachta a chothú trí fhoilseachán a bheidh maoiniú €60,000 aige. É dírithe ar ábhar critice agus ar léirmheastóireacht mar aon le scríbhneoireacht liteartha agus léann.
3. Scéim phrintíseachta do chéimithe iriseoireachta Gaeilge i bpáirt le hinstitiúidí tríú leibhéal agus le hearnáil na meán. Maoiniú tosaigh €40,000 aici. Liúntas bliana le cur ar fáil in 2020 do cheathrar.
4. Saor-nuachtáin áitiúla lán-Ghaeilge a fhoilsiú sna ceantair is mó a bhfuil cainteoirí Gaeilge iontu. Cuma thablóideach orthu agus iad á scaipeadh go míosúil (mar aon le leagan leictreonach). Pórbhuiséad €40,000 ar fáil.

Ní nach ionadh, rinneadh lochtú ar na moltaí seo. Is furasta a thuiscint go mbeadh fonn ar Fhoras na Gaeilge leas a bhaint as an mbuiséad teoranta atá aige; níl sé chomh furasta sin a thuiscint cén feabhas a chuirfeadh an socrú nua ar an scéal mar atá sé faoi láthair. Tá ag éirí go maith le *Tuairisc.ie*, *Comhar* agus *NÓS* mar fhoilseacháin, nó chomh maith is a bheadh súil leis agus pobal na Gaeilge chomh beag sin. Mar chor sa scéal, tá *Feasta*, *An Timire* agus *An tUltach* ag treabhadh leo gan maoiniú ón bhForas. B'fhéidir go bhfiafródh na cuntasóirí an gá deontas ar bith a thabhairt d'iris ar bith. Treabhadh na diabhair as a n-eireaball féin.

Ní foláir a aithint (mar a dúradh thuas) nach táin iad na Gaeilgeoirí. I dtaca le hirísí de, b'fhéidir go bhfuil an soláthar ró-fhial. Ach nach méanar do theanga mhionlaigh an soláthar sin a bheith aici ar chor ar bith.

Leanúnachas

Dhá rud atá measartha soiléir: tá an tóin ag titim go mall as corcán smúitiúil na Gaeltachta agus tá buanadas bainte amach ag gréasán na nGaeilgeoirí sna cathracha agus sna bailte móra - na 'nuachainteoirí' a bhfuil a leagan (nó leaganacha) féin den Ghaeilge cíortha agus cáinte agus a mhaireann mar líonra atá tanaí go leor, fiú i mBaile Átha Cliath, an áit is mó a bhfuil cónaí orthu.

Is é an bua a luaitear i gcónaí leis an nGhaeltacht go bhfuil nasc teanga inti ó ghlúin go glúin. Bua é sin nach féidir a lua fós leis an dream uirbeach; tógtar corrdhuine le Gaeilge ach as an mBéarla a fháiscítear a bhformhór, agus sa Ghaeltacht féin tá laghdú ag teacht ar an méid teaghlach a úsáideann Gaeilge mar theanga an tí. De réir tuarascáil nua de chuid na Príomh-Oifige Staidrimh, 1.1% de dhaoine os cionn 18 bliain a tógadh le Gaeilge (beagán os cionn 50,000 duine).² Sa Ghaeltacht a bheadh a bhformhór le fáil.

Léirigh Daonáireamh 2016 go raibh 73,803 cainteoir laethúil (1.7 den phobal) le fáil lasmuigh de na scoileanna. Bhí an chuid ba lú acu (20,586) ina gcónaí sa Ghaeltacht. Lasmuigh den Ghaeltacht bhí 59,217 cainteoir laethúil, 14,903 duine acu ina gcónaí i mBaile Átha Cliath, 6,034 i gCorcaigh, i nGaillimh agus i Luimneach agus an fuoll scaipthe ar fud na tíre. Tá neart sna huimhreacha, fiú mura raibh aon mhéadú suntasach le haithint ar líon na nGaeilgeoirí in 2016.

Is iad na Gaeilgeoirí sin atá ag á cur na teanga chun cinn i réimsí éagsúla intleachtúla agus Fiontar mar shampla, foras a bunaíodh in 1993 mar scoil idirdisciplíneach chun airgeadas, ríomheolaíocht agus fiontraíocht a mhúineadh trí Ghaeilge. Anois múintear Gaeilge fheidhmiúil agus iriseoireacht.

Téann an teanga thar teorainn amach ar bhealaí eile freisin. Cuireann Coimisiún Fulbright na hÉireann deich múinteoir Gaeilge tríú leibhéal chun na Stát gach bliain agus tá nasc aige le timpeall caoga institiúid tríú leibhéal agus timpeall nócha eagraíocht phobail ann atá ag cothú na teanga ar shlí éigin. Ag an tríú leibhéal agus ag leibhéal pobail tá múineadh na Gaeilge i Meiriceá Thuaidh agus fiú san Astráil níos eagraithe anois: cuimhnimis ar an American Conference of Irish Studies. Tá poist acadúla ar fáil i Meiriceá agus san Eoraip, agus tá poist eile á bhfógairt sa Bhruiséil d'ateangairí agus d'aistritheoirí.

Roinnt blianta ó shin chuir an *Irish Times* agallamh ar Colleen Cobe, stiúrthóir feidhmiúcháin an chlár Fulbright ag an am, agus dúirt sí go raibh cúiseanna éagsúla le fonn a bheith ar dhaoine Gaeilge a fhoghlaim.

One would be for heritage and cultural reasons. That would be about a third. Then you have a group which I call the linguistic nerds: people who are really interested in languages. So they have a Romance language and then decide they need a Celtic language as well. And then what has been happening over the past five or six years, and is really interesting, is early-career scholars. These are PhD candidates who are looking to read early modern historical sources or Irish-language poetry not in translation. People working in the fields of anthropology or ethnography.³

Is léir go dtagann cuid mhór de na daoine úd as scoileanna Béarla mar a raibh sé d'ádh orthu múinteoir maith Gaeilge a bheith acu. Ní hé nach bhfuil tábhacht mhór leis na gaelscoileanna: cabhraíonn siad le cuid nádúrtha den saol mór a dhéanamh den Ghaeilge mar, cé go bhfuil dianghá i gcónaí le háiteanna lasmuigh den scoil a ligfeadh do na daltaí is óige a gcuid Gaeilge a chleachtadh gan iompú ar an mBéarla.⁴ Chuideodh sin le glúin Gaeilgeoirí a thógáil a labhródh a gclann féin an teanga sa teaghlach.

Tá baint ag an scéal úd thuas le cothú na teanga thar lear, mar a thaispeánann na scoláirí Fulbright. Ach is éard is tábhachtaí an Ghaeilge a bheith á saothrú go neamhspleách i Nua Eabhrac, in Melbourne, i Londain. Deirtear minic go leor gur theanga 'dhomhanda' í an Ghaeilge, ach ar éigean a bheadh brí leis na focail sin mura mbeadh torthúlacht ag roinnt léi thar sáile. Taighde, scéalta, filíocht, ceol.

Michael Kelly

Amhránaí, cumadóir agus bainisteoir amharclainne ó Éirinn ba ea Michael Kelly (1762-1826). Bhí sé ar na hamhránaithe ceoldráma ba mhó cáil lena linn sa Bhreatain, san Iodáil agus san Ostair, agus bhí aithne aige ar Mozart.

² <https://tuairisc.ie/1-1-de-dhaoine-os-cionn-18-bliain-sa-stat-a-togadh-le-gaeilge/>

³ <https://www.irishtimes.com/news/education/the-mini-revival-of-the-irish-language-1.2186677>

⁴ <https://www.thejournal.ie/irish-language-leixlip-census-2016-3713673-Nov2017/>

Bhí a athair Tomás ina cheannáí fíona agus ina mháistir rince, agus post aige mar reachtaire i gCaisleán Bhaile Átha Cliath. Bhí Gaeilge ag an athair ach ní raibh focal di ag an mac. Fuair Michael scoth na hoiliúna i gcúrsaí ceoil, go háirithe guth agus méarchlár.

D'fhoilsigh Michael Kelly cuntas an-bhríomhar ar a shaol mar amhránaí ina lán tíortha, cé go bhfuil sé ráite nach cuntas iontaofa i gcónaí é. Mar sin féin, foinse tábhachtach é agus é an-soléite: tugann an-údar léargas dúinn ar shaol atá imithe agus na pearsana ag éirí aníos chugainn lena gcuid gothaí, grinn agus aisteachais. Ní mór na *Reminiscences* a léamh más áil leat blas na linne úd a thabhairt leat.

Schönbrunn, Bernardo Bellotto, 1758, cúpla bliain sular rugadh Kelly.

Wikimedia Commons

Cé nach raibh Gaeilge ag Kelly, tá roinnt tagairtí déanta aige don teanga agus iad suimiúil go leor. Baineann ceann acu leis an Impire Joseph II (1741-1790), fear a raibh luí aige le ceol, san Ostair:

I procured an audience of the Emperor at Schoenbrunn. I found him with half-a-dozen General Officers, among whom were Generals O'Donnell and Kavanagh, my gallant countrymen; the latter said something to me in Irish, which I did not understand, consequently, made him no answer. The Emperor turned quickly on me, and said, "What, O'Kelly, don't you speak the language of yor own country?" – I replied, "Please your Majesty, none but the lower orders of the Irish people speak Irish." The Emperor laughed loudly. The impropriety of the remark, made before two Milesian Generals, in an instant flashed into my mind, and I could have bit my tongue off.⁵

Bhí aithne ag O'Kelly ar shagart darbh ainm O'Leary – 'a man of infinite wit, of instructive and amusing conversation' nár dhiúltaigh riamh do dheoch. D'inis Ó Laoghaire scéal (agus bunús éigin leis, b'fhéidir) faoin uair a chuir cara leis darbh ainm Murphy in aithne don Dochtúir Samuel Johnson i Londain é. Labhair Johnson leis in Eabhrais. Dúirt an sagart nár thuig sé an teanga sin agus lig Johnson air go raibh iontas air.

O'Leary immediately bowed very low, and complimented the Doctor with a long speech in Irish, of which the Doctor, not understanding a word, made no reply, but looked at Murphy. O'Leary, seeing that the Doctor was puzzled at hearing a language of which he was ignorant, said to Murphy, pointing to the Doctor, "This is a pretty fellow to whom you have brought me; - Sir, he does not understand the language of the sister kingdom [Éire]." – The Reverend Padre then made the Doctor a low bow, and quitted the room.⁶

Reminiscences of Michael Kelly of the King's Theatre and Theatre Royal Drury Lane: Henry Colburn, London, 1826
(<https://archive.org/details/reminiscencesmi00kellgoog>)

⁵ *Reminiscences*, lch 263.

⁶ *Reminiscences*, lgh 214-17.

Dhá dhán le Colin Ryan

Ceiliúradh

Tá sí imithe as amharc
a dúradh (faoi mar gur scéal coitianta é
leithéid imeacht na gaoithe
trasna fáil is féir)
agus fágadh a hiarsmaí
díreach mar a bhí – an dán leathscríofa
an t-úll gan ithe an leaba gan réiteach:

ach amháin gur tugadh iarracht
faoin dán a chríochnú
gan fáil ar na focail

I ngailearaí

An fáidh sa phictiúr ag fógairt an dea-scéil
(an drochscéil) is sléibhte seasca ar a chúl
an slua cruinnithe faoina bhun
faoi aer na ré atá le teacht
ach amháin an bacach dúr
a bhfuil a aird ar eachtra
lasmuigh den fhráma
(a shúile orainne
is cruthú na fáistine ionainn)

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au.